

Diak
Työelämä

31

HARRI KOSTILAINEN & ARI NIEMINEN (TOIM.)

Yhteiskunnallinen yritys

Diak

Harri Kostilainen & Ari Nieminen (toim.)

YHTEISKUNNALLINEN YRITYS

Diakonia-ammattikorkeakoulu
Helsinki 2023

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons
Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0
Kansainvälinen -lisenssillä.

DIAK **TYÖELÄMÄ** 21

Kannen kuva: Shutterstock

Taitto: PunaMusta Oy, Sisältö- ja suunnittelupalvelut

ISBN 978-952-493-419-0 (painettu)

ISSN 2343-2187 (painettu)

ISBN 978-952-493-420-6 (verkkojulkaisu)

ISSN 2343-2195 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-493-420-6>

PunaMusta Oy
Tampere 2023

Martti Muukkonen

YHTEISKUNNALLISEN YRITYKSEN KÄSITEKONTEKSTI

Johdanto

Käsitteet, kuten *yhteiskunnallinen yritys (social enterprise)*, *sosiaalinen yritys* (suomalainen lakitermi, joka poikkeaa edellisestä) ja *sosiaalitalous (économie sociale)* ovat viime vuosikymmeninä tulleet osaksi käsitteistöä, jolla kuvataan liike-elämässä toimivia yrityksiä, joiden pääasiallinen tehtävä ei ole voitontavoittelu vaan jokin yhteiskunnan toimintaa tukeva tavoite. Toisin kuin aiemmat käsitteet ne tarkoittavat organisaatiomuodoltaan osakeyhtiöitä, osuuskuntia tai keskinäisiä yhtiöitä, jotka erotetaan perinteisesti erilaisista hyväntekeväisyysorganisaatioista siksi, että niillä on mahdollisuus jakaa tulojaan omistajatahoilleen voittona, osinkoina, voitto-osuuksina tai bonuksina. Kuitenkin niiden toimintaidea on samankaltainen kuin organisaatioiden, joista käytetään käsitteitä *voittoa tuottamattomat (nonprofit)*, *ei-valtiolliset (non-governmental)* tai *yleishyödylliset organisaatiot* tai *vapaaehtois- tai kansalaisjärjestöt*, jotka pääosin ovat yhdistyksiä, säätiöitä, uskonnollisia yhdyskuntia tai jopa rekisteröitymättömiä kansanliikkeitä ja joita yhdessä kuvataan kansalaisyhteiskunnan ja kolmannen sektorin käsitteillä. Nämä käsitteet ovat syntyneet suhteellisen itsenäisesti eri maissa ja eri tieteenaloilla ja ovat osittain – mutta eivät kokonaan – päällekkäisiä.

Tässä vaiheessa on hyvä muistuttaa, että tässä kirjassa käytetyistä käsitteistä osakeyhtiöt, osuuskunnat ja säätiöt muodostuvat siitä, että rahaa laitetaan yhteiseen kassaan tiettyä tarkoitusta varten. Yhdistykset puolestaan ovat (juridisten) henkilöiden yhteenliittymiä.

Käsitteet eivät ole arvovapaita. Ne perustuvat juurimetaforiin (Brown, 1977), joilla ihmiset eri kulttuureissa ja tieteenaloilla hahmottavat maailmaansa. Eri käsitteet asettavat rajoja, jotka eri tavoin sulkevat sisäänsä tai poissulkevat erityyppisiä organisaatioita. Esimerkkinä voisi mainita vaikkapa sen, että amerikkalainen *nonprofit*-käsite (toisin kuin ranskalainen *économie sociale*) rajaa osuuskunnat pois siksi, että bonukset rikkovat määritelmässä olevaa voitonjakokieltoa millekään omistajataholle.

Käsitteiden moninaisuus samasta ilmiöstä muodostaa kaksi potentiaalista vaaraa. Ensinnä sen, etteivät tutkijat ymmärrä, mistä toisen tieteenalan tai toisen kulttuurin parista tulevat kollegat puhuvat. Esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan käsite ymmärretään ihan eri tavoin sosiaalisten liikkeiden tutkimuksessa ja niin sanotussa kolmannen sektorin tutkimuksessa.

Toinen potentiaalinen terminologian sekavuuden vaara on silloin, kun käsitteet omaksutaan lainsäädäntöön. Silloin ne alkavat elää omaa elämäänsä juristien logiikan mukaan ja tulkinnoilla saattaa olla hyvinkin merkittäviä seurauksia. Kun käsite kirjoitetaan lakiin, se johtaa erityyppisten organisaatioiden kohtelemiseen eri tavoin: jotkut täyttävät määritelmän ja jotkut eivät.

Tämä ensimmäinen luku on katsaus näihin erilaisiin käsitteisiin ja se selvittää näiden käsitteiden taustoja ja merkityksiä (käsitteistä laajemmin, ks. Muukkonen, 2000, s. 50–93; 2009a). Koska käsitteet ovat sitoutuneet kulttuureihin ja tieteenaloihin, tutkijat eivät ole kyenneet sopimaan mistään yläkäsitteestä. Aloitan käsittelyni vanhimmasta eli kansalaisyhteiskunnasta ja jatkan suurin piirtein käsitteiden ikäjärjestyksessä: filantropia ja hyväntekeväisyys; vapaaehtoisuus, vapaaehtoissektori ja vapaaehtoisjärjestöt; yleishyödylliset yhteisöt ja sosiaalitalous; voittoa tavoittelematon, verovapaa ja kolmas sektori sekä yhteiskunnallinen yritys. Näiden lisäksi mainitsen myös muutaman muun käsitteen.

Kansalaisyhteiskunta

Vanhin käytetyistä termeistä on *kansalaisyhteiskunta* (*societas civile, civil society*). Nykykäytössä termi korostaa toisaalta eroa virallisen julkisen vallan ja tavallisten ihmisten toiminnan välillä ja toisaalta eroa liikemaailman ja tavallisten ihmisten välillä. Käsite sisältää paitsi kaikenlaiset itsenäiset yhdistykset ja säätiöt, myös osuuskunnat, sosiaaliset liikkeet, erilaiset epäviralliset ryhmät, mutta myös perheet ja erilaiset henkilöverkostot (Bush Zetterberg, 1996, s. 9). Käsitettä on käytetty näissä merkityksissä viimeiset 50 vuotta, mutta kuten erilaisista historiallisista katsauksista, (Cohen & Arato, 1994; Ehrenberg, 1999) näkyy, sillä on useita erilaisia merkityksiä riippuen siitä, miten käyttäjä määrittelee valtion, yhteiskunnan ja sen perusinstituutiot. Toisena ääripäänä on ajatus siitä, että koko demokraattinen valtio on kansalaisyhteiskunta ja toisena ajatus siitä, että valtio on kokonaan kansalaisyhteiskunnan ylä- ja ulkopuolella. Näiden ääripäiden välillä olevat variaatiot näkyvät myös kansalaisyhteiskunta-käsitteen käytössä.

Käsitteen historia on peräisin antiikista, jossa sekä kreikan *koinonia politike* (kaupungin kohtalonyhteys) että latinan *societas civilis* (josta englannin *civil society* juontuu) tarkoittavat sivistynyttä tai järjestäytyynyttä yhteiskuntaa, jonka

vastakohtana on kaaos ja barbarismi (Dahlkvist, 1995, s. 172; Ehrenbe, 1999, s. 3). Keskiajan kaupunkivaltioissa taas *Bürgerliche Gesellschaft* (kaupunkiyhteiskunta, porvariyhteiskunta – huomaa sanan 'porvari' juontuminen sanasta borg/bürg, kaupunki, linna) tarkoitti aluetta perheiden, kiltojen, kirkon ja valtion välissä (Lehtonen, 1988a, 1988b). Käytännössä Pohjoismaissa käytetään näitä kansalaisyhteiskunnan merkityksiä edelleenkin tarkoittaen koko yhteiskuntaa demokraattisine organisaatioineen (Dahlkvist, 1995, s. 161; Micheletti, 1995).

1700-luvulta alkaen kansalaisyhteiskuntaa on identifioitu yksityisomaisuuteen ja markkinoihin (liberalismista ks. Locke, 1960; Ehrenberg 1999, s. 84, s. 96–108), alueeksi valtion, markkinoiden ja perheen välille (Lehtonen (1988b, s. 7), perheen antitesiksi (Ehrenberg, 1999, s. 122–132; Cohen & Arato, 1994, s. 91–116), porvarilliseksi sortokoneistoksi (Ehrenberg, 1999, s. 132–143), valtion vastakohtaksi (Dahlkvist, 1995, s. 216) tai valtiota alempien tasojen hierarkiaksi (Mulchany, 1967; Kelly, 1998).

Siten jopa yhdellä laajan käsiteperheen käsitteistä – kansalaisyhteiskunnalla – on hyvin paljon eri merkityksiä, jotka vaihtelevat maasta ja akateemisesta oppi-
lasta toiseen. Mitään yleisesti hyväksyttyä määritelmää käsitteelle ei ole.

Filantropia ja hyväntekeväisyys

Toinen vanha käsite, kreikan *filantropia*, (jumalallinen) rakkaus ihmisiä kohtaan, joka on useimmiten käännetty sanaksi *hyväntekeväisyys*, viittaa yksityiseen vapaaehtoiseen köyhille tarkoitettuun apuun. Se on viitannut erityisesti armeliaisuuteen (lat. *caritas*, eng. *charity*, suom. joskus *karitatiivisuus*) kärsivää kohtaan. Historian vaiheissa käsite on kuitenkin useimmiten tarkoittanut yhteisön kollektiivisesti organisoimaa köyhäinhuoltoa.

Käsitteellisesti termeillä filantropia ja charity on nykyään hiuksenhieno ero: filantropia on laajempi käsite, joka tarkoittaa mitä tahansa yhteiskuntaa hyödyntävää aktiviteettia, kun taas armeliaisuus tai hyväntekeväisyys tarkoittaa huonoosaisten auttamista. (Loewenberg, 1994, s. 195. Käsitteistä kts. Belfiore, 1998, s. 143–147; Millet, 1998; historiasta ks. Constantelos, 1991 s. 52; Geremek, 1991; Kazhdan, 1994; Muukkonen, 2009b.)

Vapaaehtoisuus, vapaaehtoissektori ja vapaaehtoisjärjestöt

Käsitteillä *vapaaehtoissektori* ja *vapaaehtoisorganisaatiot* on myös oma historiansa, joka värittää niiden merkityksiä. Vaikka nykyään ”vapaaehtoinen” viittaa pääasiassa itsenäisyyteen valtiosta ja yhdistymisvapauteen (näin Smith, 1993, s. 53; Van Til & Williamson, 2001, s. 16306), se alun perin liittyi uskonnolliseen pal-

veluskutsukumukseen, luostarilaitokseen sekä vapaaehtoiseen sotilaspalvelukseen (Karl, 1984, s. 506).

Vapaaehtoisuudella on modernissa käytössä kaksi merkitystä. Ensiksi, yleisin merkitys on eri organisaatioissa tapahtuva vapaaehtoistyö. Tässä se eroaa ammattimaisuudesta. Toiseksi, termi viittaa organisaatioiden luonteeseen: vapaaehtoisorganisaatiot syntyvät vapaasti toteuttamaan ihmisten tarpeita. Tässä merkityksessä käsite tekee eron lakivelvoitteen perusteella toimiviin organisaatioihin (esim. metsänhoitoyhdistykset, ylioppilaskunnat, vesiosuuskunnat, SPR ja molemmat kansankirkot). On kuitenkin huomioitava, että lakivelvoitteen pohjalta toimivissa organisaatioissa tehdään paljon vapaaehtoistyötä.

Historiallisesti vapaaehtoisuudella on ollut linkki filantropiaan, mutta siinä korostuu enemmän oman ajan kuin rahan tai materiaalin lahjoittaminen. Myöhemmin termi laajeni käsittämään kaikki vapaaehtoisorganisaatiot riippumatta siitä, oliko niillä hyväntekeväisyysaspektia vai ei. Tästä esimerkkeinä ovat urheiluseurat ja poliittiset kampanjat.

Yleishyödylliset yhteisöt ja sosiaalitalous

Suomen lainsäädännössä käytetty *yleishyödyllisten yhteisöjen* käsite on peräisin Saksasta, jossa käytetään käsitteitä *gemeinwirtschaftliche unternehmen* (julkisen palvelun yritykset, yhteisölliset yritykset, yhteiskunnalliset yritykset) ja *gemeinnützige organisationen* (yleishyödylliset organisaatiot). Molempien termien taustalla on 1800-luvun osuustoiminta-aate, joka synnytti sekä osuusliikkeet että keskinäiset yhtiöt erityisesti pankki- ja rakennussektoreilla. Termit viittaavat organisaatioihin, joiden tarkoitus on palvella yhteiskunnan yhteistä hyvää. Nykyään se on pääosin käytössä verolainsäädännössä. (Anheier & Seibel, 1993)

Suomessa yleishyödyllisten yhteisöjen käsite on määritelty tuloverolain (L 1535/1992) 22. §:ssä. Käsittelen sitä tässä hieman laajemmin, koska sillä on merkittävä vaikutus myös yhteiskunnallisten yritysten verokohteluun. Laissa asetetaan organisaatiolle kolme kriteeriä verovapauden edellytyksenä: 1) se toimii yksinomaan ja välittömästi yleiseksi hyväksi aineellisessa, henkisessä, siveellisessä tai yhteiskunnallisessa mielessä, 2) sen toiminta ei kohdistu vain rajoitettuihin henkilöpiireihin, 3) se ei tuota toiminnallaan siihen osalliselle taloudellista etua osinkona, voitto-osuutena taikka kohtuullista suurempana palkkana tai muuna hyvityksenä. Laissa on myös esimerkkiluettelo, jossa on mainittu pääosin yhdistys-, säätiö- ja puoluemuotoisia organisaatioita, mutta lain sanamuoto ei sulje pois myöskään yrityksiä. Näillä on kuitenkin oltava yhtiöjärjestyksessään maininta sii-

tä, että yritys ei saa jakaa osinkoja ja yrityksen purkautuessa varat on lahjoitettava yleishyödylliseen tarkoitukseen.

Tuloverolain (L 1535/1992) 23. §:ssä säädetään lisäksi, että yleishyödyllinen yhteisö on verovelvollinen saamastaan elinkeinotulosta (1. mom) ja niiden vapauttamisesta tuloverosta säädetään erikseen (3. mom). Siten yleishyödyllisen yhteisön status ei automaattisesti tuo tuloverovapautta, vaan se pitää anoa erikseen enintään viideksi vuodeksi kerrallaan. Verovapauden kriteerit ovat nekin aika tiukka ja eikä pelkkä organisaation yleishyödyllinen status tuo verovapautta, vaan myös toiminnan on oltava yleishyödyllistä.

Amerikkalainen versio yleishyödyllisen organisaation käsitteestä on *public benefit organization*. David Horton Smith (1993, 53) tekee käsitteellistä erottelua väestöä laajalti palvelevien (*public benefit*) ja vain jäsentensä palveluun keskittyneiden (*member benefit*) voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden välillä. Tässä jaottelussa näkyy amerikkalaisen *nonprofit*-käsitteen vaikutus muihin käsitteisiin ja niiden ymmärtämiseen. Smithin yleishyödyllisen määrittely nimittäin sulkee *nonprofitin* tapaan pois osuuskunnat, jotka Anheierin ja Seibelin (1993) mukaan synnyttivät koko yleishyödyllisyyden käsitteen. Samalla se rajaa pois keskinäiset yhtiöt ja oma-apuorganisaatiot.

Yleishyödyllisen yhteisön rinnalla on olemassa myös muita pääosin samansisältöisiä käsitteitä, joista merkittävin on ranskalainen sosiaalitalous (*économie sociale*). Se on aika epämääräinen verrattuna muissa maissa käytettyihin termeihin. Edith Archambaultin (1990, 295) mukaan siihen kuuluu kolmenlaisia toimijoita: osuuskunnat, keskinäiset yhtiöt ja yhteisöt sekä yhdistykset. Ne toimivat pääosin neljällä alalla: terveys- ja sosiaalialalla, koulutuksessa ja urheilussa, ammattikasvatuksessa sekä vapaa-ajan ja turismin aloilla. Jacques Defourny (1992, s. 33) puolestaan toteaa, että ”se on synonyymi sosiaalisten asioiden taloudelle.”

Sosiaalitalouden käsite on levinnyt sekä katoliseen maailmaan että romaani-selle kielialueelle. EU:ssa se on haastanut anglosaksisen *nonprofit*-käsitteen ja se on löytänyt tiensä myös EU:n hallinnon käsitteistöön. Käytännön seurauksiin se johtaa, jos EU jossain vaiheessa harmonisoi jäsenvaltioidensa verokäytäntöjä ja käyttää silloin sosiaalitalouden käsitettä. Se muuttaisi koko kolmannen sektorin käsitteistön.

Kolmas sektori ja voittoa tavoittelemattomat organisaatiot

Erottelun valtion, markkinoiden ja *kolmannen sektorin* välillä lanseerasivat 1970-luvulla tutkijat Amitai Etzioni (1973) ja Theodore Levitt (1973). Etzionin (1973, 316) mukaan jako ”tuli tehdä *yksityiseen* (voittoon), *hallinnolliseen* (valtio)

ja *julkiseen* (voittoa tavoittelematon, vapaaehtoinen).” Siten hänen määritelmänsä kattaa myös erilaiset rajapinnat sektorien välillä.

Ilmaisun *voittoa tavoittelematon organisaatio* (*nonprofit organization, NPO*) tarkoituksena on tehdä erottelua voittoa tavoittelevien liikeyritysten ja voittoa tavoittelemattomien yleistä hyvää tavoittelevien organisaatioiden välillä. Sektoriterminä se tarkoittaa toimintakenttää, jossa toimivat organisaatiot eivät saa jakaa voittoaan millekään omistajataholleen (edes ostobonusina) tai työntekijöilleen. Se korvasi vanhan filantropiakäsitteen pääasiassa siksi, että alan järjestöt halusivat korostaa, että voittoa tavoittelemattomat organisaatiot ovat yhtä tehokkaita kuin liikeyritykset ja julkiset organisaatiot (Karl, 1987). Määritelmä on USA:n verolainsäädännössä (Internal Revenue Code 501(c)3) ja siksi siitä käytetään joskus ilmaisua *verovapaa* (*tax exempt*) sektori.

Hieman erilaisen määrittelyn esitti Henry Hansmann (1987), joka erottaa ”hyväntekeväisyyslahjoituksiin perustuvat voittoa tavoittelemattomat” (*charitable donative nonprofits*) ja ”yrittämiseen perustuvat kaupallista voittoa tavoittelemattomat organisaatiot” (*entrepreneurial commercial nonprofits*), mikä sai kiitosta tutkijoilta mutta vihaisia vastauksia järjestöiltä, jotka pelkäsivät jaottelun mahdollistavan niiden tiukemman kontrollin ja siten heikentävän niiden itsenäisyyttä.

Yhteiskunnallinen yritys

Ilmaisu *yhteiskunnallinen yritys* (YY, *social enterprise*) on uusin tässä käsiteperheessä. Käsite syntyi Britanniassa viime vuosisadan lopussa ja tuli euroopanlaajuiseksi Euroopan komission Yhteiskunnallisten yritysten aloitteen (European Commission, 2011) pohjalta ja sen mukaan ne ”toimivat kaupallisesti (yrittäjäyys/taloudellinen ulottuvuus) aikaansaadakseen sosiaalista tai yhteiskunnallista yhteistä hyvää (sosiaalinen ulottuvuus) ja niillä on organisaatio tai omistusjärjestely, joka vastaa niiden missiota (inklusiivinen hallinto-/omistajuus ulottuvuus) (Borzaga ym., 2020, s. 28).

Tässä vaiheessa on muistutettava, että suomalaisessa lainsäädännössä termin *social enterprise* kirjaimellisella käännöksellä *sosiaalinen yritys* on aivan oma erikoismerkityksensä, joka on määritelty laissa sosiaalisista yrityksistä (L 1351/2003): Sosiaalisen yrityksen tarkoituksena on työllistää vaikeavammaisia ja/tai yli vuoden työttömänä olleita (1. §) ja joita sen palveluksessa on vähintään 30 % työvoimasta (4. §). Tällaisista yrityksistä pidetään julkista rekisteriä (4. §) eivätkä muut saa käyttää itsestään tuota nimitystä (2. §). Tästä syystä tässä teoksessa kuvatuista yrityksistä käytetään termiä yhteiskunnallinen yritys. Tosin lain määrittelemien sosiaalisten yritysten voidaan katsoa olevan yhteiskunnallisten yritysten osajoukko. Laki sosiaalisista yrityksistä kumottiin vuonna 2023 (L 372/2023).

Yhteiskunnalliset yritykset muistuttavat monessa mielessä edellä kuvattuja amerikkalaisia voittoa tuottamattomia organisaatioita (NPO), paitsi että amerikkalaiseen käsitteeseen kuuluvat myös yhdistykset ja säätiöt. YY:n yksi kriteeri nimittäin on, että se on kaupallinen siinä mielessä, että se myy hyödykkeitä tai palveluita. Toinen ero on siinä, että NPO:n voi perustaa yksikin ihminen, kun YY edellyttää laajempaa jäsen-/osakas pohjaa. Yhteistä puolestaan on se, että molemmat järjestötyypit palvelevat yhteistä hyvää ja niillä on voitonjakokiello millekään omistajataholleen. Tämä kriteeri rajaa pois muun muassa sellaiset osuuskunnat, jotka jakavat bonuksia jäsenilleen.

Yhteiskunnallisen yrityksen käsitteen lanseeraaminen Suomeen tapahtui työ- ja elinkeinoministeriön raportissa *Yhteiskunnallinen yritys – ratkaisu 2000-luvun haasteisiin* (Bland, 2010). Tuossa raportissa todettiin käsitteen määrittelystä seuraavaa:

Britanniassa alaa ei säätele yksittäinen laki, vaan maan hallituksen viitekehys on muodostettu ohjelmapoliittisella määrittelyllä: ”Yhteiskunnallinen yritys on liiketoimintamalli, jonka tavoitteet ovat yhteiskunnallisia ja jonka voitto investoidaan takaisin näiden tavoitteiden saavuttamiseksi joko itse yrityksessä tai sen lähiyhteisössä. Osakkeenomistajien tai omistajan voiton maksimointi ei ole sen päätarkoitus.” (Bland, 2010, s. 14.)

Muualla Euroopassa on melkoista vaihtelua siinä, millä tasolla määritelmää tehdään. Jossain se tehdään Britannian tapaan poliittisesti, jossain määritelmä on laissa ja jossain se on erilaisina yksityisinä sertifikaatteina. (Borzaga ym., 2020, s. 27, 35–39.)

Brittiläisen yhteiskunnallisen yrityksen käsitteen juuret ovat samassa 1800-luvun osuustoimintaliikkehinnässä kuin noiden edellä mainittujenkin käsitteiden (Bland, 2010, 18). Nykykäyttöön se tuli prosessissa, jossa (1979–97) konservatiivihallitus pyrki yksityistämään sellaisia julkisia palveluita kuin asumis-, sosiaali- ja vapaa-ajan palvelut. Eräänlainen virstanpylväs oli vuonna 1978 brittiläinen *Wolfenden Committee*, joka loi teoriaa kolmannen sektorin järjestöjen integroimiseksi hyvinvointivaltioon. (Taylor, 1992, s. 149, 155–161.)

1980–90-lukujen laman ja julkissektorin tekemien massiivisten budjettileikkauksien seurauksena maassa alkoi syntyä erilaisia uusosuuskuntia ja osakeyhtiöitä (Ltd, limited liability company). Usein kunnat ulkoistivat näille sellaisia toimintoja, joita ei ollut laissa määritelty kunnan pakollisiksi toiminnoiksi. (Bland, 2010, s. 18–19.)

Yhteiskunnalliset yritykset Britanniassa ovat pääosin osakeyhtiömuotoisia, mutta kuitenkin niin, että ”omistajuus tai vastuu perustuu jäsenyyteen ja rajoi-

tettuun takaukseen, ei omistukseen (company limited by guarantee), osakkeiden rajoitettuun omistukseen (company limited by shares) sekä demokraattisen taloudellisen yhdistyksen malli (industrial and provident societies, IPS).” Näiden lisäksi ”yhtiöjärjestykseen kirjataan yrityksen yhteiskunnalliset, sosiaaliset ja/tai ympäristölliset tavoitteet selkeästi” (Bland, 2010, s. 38).

Suomessa keskustelu yleishyödyllisistä yrityksistä on virinnyt muun muassa siksi, että verottajan linja järjestöpohjaisten palveluiden tuottamiseen on kiristynyt. ”Järjestöjen arviona on ollut, että elinkeinotoiminnaksi tulkitaan kasvavassa määrin toimintaa, joka järjestöjen näkemyksen mukaan on niiden yleishyödyllistä toimintaa ja toiminnan tarkoituksen toteuttamista.” Tämä on saanut aikaan sen, että järjestöt ovat eriyttäneet yritystoimintaansa perinteisestä järjestötoiminnasta. (Laiho ym., 2011, s. 23.)

Muita käsitteitä

Edellä esitettyjen käsitteiden lisäksi tutkimuskirjallisuudessa ja tutkimuksessa käytetään myös muita käsitteitä. Näistä tunnetuin on kansalaisjärjestön käsite, josta on tullut suomalainen vastaavuus pääosin YK:n ja muiden kansainvälisten organisaatioiden parissa käytetylle *nongovernmental organizations (NGO)* -käsitteelle, joka syntyi YK:n perustamisen aikaan vuonna 1945. Sen ero kansainvälisiin järjestöihin *international governmental organizations (IGO)* on siinä, että edelliset ovat kansalaisten vapaata toimintaa, kun jälkimmäiset ovat syntyneet valtiosopimuksilla (NGO:ista, ks. Nerfin, 1986; Gordenker & Weiss, 1995, s. 361; Vakil, 1997). Käsite korostaa nimenomaan riippumattomuutta valtioista, joten se voi sisältää myös kaupallisia organisaatioita. Toisaalta yleisimpien määritelmien mukaan poliittisia puolueita ja rikollisjärjestöjä ei lueta tähän ryhmään (Karns, 2022). Järjestöistä erityisasemassa on Punainen Risti, jolla on kaksi statusta. Punaisen Ristin Kansainvälinen komitea (*International Committee of Red Cross*) on valtiosopimuksella perustettu IGO, mutta sen kansallisten jäsenjärjestöjen muodostama Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun yhdistysten kansainvälinen liitto, The International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC), on NGO. Suomessa SPR on lainsäädännöllä perustettu yhdistys (L 238/2000).

Britanniassa on käytetty termiä *epävirallinen sektori (non-statutory sector)* kuvaamaan vapaaehtois- ja hyväntekeväisyysjärjestöjä. Sateenvarjokäsitteenä kaikille hyvinvointipalveluita tuottaville epävirallisen sektorin järjestöistä on myös käytetty termiä *itsenäinen sektori (independent sector)*. (Ryan, 2006, s. 5, 23.) Siten käsite kattaa niin kaupalliset kuin järjestöpuolen toimijat ja jopa alan yksityisyritykset.

Epävirallinen sektori (Informal sector) ja epävirallinen talous (informal-economy sector) viittaavat toisaalta suomalaiseseen käsitteeseen *harmaa talous* ja toisaalta perheiden ja naapuruston toisilleen tekemään talkootyöhön. Sen erityispiirteitä ovat yhteisöllisyys, etnisyys, luottamus ja pyrkimys verojen välttelyyn. (Abzug, 1999.)

Saksalaisperäinen käsite *välittävät verkostot* hahmottuu alueeksi valtion, markkinoiden ja perheiden välillä (hieman samaan tapaan kuin keskiaikainen tulkinta kansalaisyhteiskunnasta oli perheiden, kiltujen ja hallitsijan välinen alue). Aila-Leena Matthiesin (1994, s. 15) mukaan se ei ole vain oma alueensa vaan se nimensä mukaisesti toimii välittäjänä niiden kolmen muun sektorin välillä.

Kun suurin osa yllä mainituista käsitteistä viittaa jonkinlaiseen organisaatioon, *sosiaalisten liikkeiden* käsite viittaa enemmän kansalaisaktivismiin. Perinteinen käsitys liikkeistä on ollut se, että ne ovat enemmän prosessi kuin organisaatio (Melucci, 1992, s. 48; Della Porta & Diani, 1999, s. 13–20). Niillä on nähty olevan elinkaari, joka alkaa organisoimattomasta liikehdinnästä ja päättyy instituutioksi (Hopper, 1969, s. 310–326). Kuitenkin amerikkalainen resurssimobilisaatioteoria on haastanut tämän näkemyksen korostamalla *sosiaalisten liikkeiden organisaatioiden* olevan olennainen osa liikkeiden resursseja (McCarthy & Zald, 1977).

Käsiteperhe

Kuten edellä esitetystä huomataan, alan tutkimuksessa käytetään useita käsitteitä. Ongelmaksi ne muodostuvat silloin, kun eri kulttuurien ja tieteenalojen perinteiden pohjalta syntyneistä käsitteistä aletaan tehdä yleispäteviksi tarkoitettuja luokitteluita. Esimerkkinä voi mainita Johns Hopkins yliopiston laajan Comparative Nonprofit Project, jossa Salamon ja Anheier (1992a, b; 1999) hahmottivat maailmaa amerikkalaisten käsitteiden avulla ja siten sulkiivat tutkimuksensa ulkopuolelle paljon sellaisia organisaatioita, jotka ovat oleellisia keskusteltaessa eurooppalaisesta kansalaisyhteiskunnasta.

Keskenään ristiriitaisia määritelmiä voi hahmottaa David Collierin ja James E. Mahonin (1993) esittämällä Ludvig Wittgensteinin (1953, 67) ”perheyhtäläisyys-kategorisoinnilla.” Tutkimuskäsitteisiin sovellettuna huomataan, että eri käsitteet (perheenjäsenet) sisältävät erilaisia organisaatiomalleja (piirteet) eri tavoin. Tämä hahmotustapa mahdollistaa erityyppisten organisaatioiden hahmottamisen niiden omista lähtökohdista käsin. Samalla se mahdollistaa myös uusien organisaatiotyyppien adoptoimisen käsiteperheen piiriin samalla tavoin kuin perhe voi

ottaa uusia jäseniä (naimisiinmeno, adoptio). Teoreettisesti tätä voi kuvata esimerkiksi yksinkertaisella taulukolla, jossa on (tässä esimerkissä) viisi pysty- ja vaakariviä (Taulukko 1).

Taulukko 1. Organisaatioiden perheyhtäläisyydet

		Piirteet				
Käsitteet	Käsite 1 sisältää piirteet	A	B	C	D	
	Käsite 2 - "-	A	B	C		E
	Käsite 3 - "-	A	B		D	E
	Käsite 4 - "-	A		C	D	E
	Käsite 5 - "-		B	C	D	E

Eri käsitteillä (esim. voittoa tuottamaton, sosiaalitalous, yhteiskunnallinen yritys jne.) on eri kriteereitä sen mukaan, mitä organisaatioiden piirteitä (esim. vapaaehtoisuus, voitonjakokiello, epäpoliittisuus, muodollinen järjestäytyminen) tai mitä organisaatiotyyppettä (esim. yhdistys, osakeyhtiö, säätiö, uskonnollinen yhteisö) ne käsittävät ja mitä sulkevat pois. Tässä hypoteettisessa esimerkissä mikään käsite ei kata kaikkia viittä piirrettä eikä mitään voi siten ottaa yläkäsitteeksi, kuten klassisessa luokittelussa tehdään. Kuitenkin kaikilla käsitteillä on 80 %:sessti samoja piirteitä kuin muillakin. Ne kuuluvat selvästi samaan käsiteperheeseen.

Jos yhteiskunnan perinteiset sektorit ovat perhe, valtio, markkinat ja uskonto, silloin se, mitä kutsutaan kansalaisyhteiskunnaksi, kolmanneksi sektoriksi, vapaaehtoissektoriksi, onkin itse asiassa ”viides sektori.” Sitä voitaisiin kuvata tetralla, jonka sivut muodostuvat noista perinteisistä yhteiskunnan sektoreista ja jotka rajaavat käsiteltävänä olevan alueen niiden väliin. Tätä on kuvattu Kuviossa 1. Kuviota tulee hahmottaa niin, että ”perhe” muodostaa pohjakolmion ja ”uskonto” etukolmion.

Kuvio 1. Alue perheen, valtion, markkinoiden ja uskonnon välissä

Jotkut tässä tilassa olevat ovat keskellä (yhdistykset ja säätiöt), kun taas jotkut toiset ovat lähellä jotain sivua tai jopa niin, että ne ovat samanaikaisesti rajapinnalla siten, että ne ovat osin jotain perinteistä instituutiokenttää ja osin osa yhteistä välittävää aluetta, tai osittain jopa useampaa. Siten tämän kirjan aiheena olevat yhteiskunnalliset yritykset ja osakeyhtiömuotoiset urheiluseurat sijoittuvat tetrakuvion sisällä lähelle markkinoita, kun taas esimerkiksi metsänhoitoyhdistykset ja vesiosuuskunnat kuuluvat lakiperustaisina lähelle valtiota. Uskonnolliset yhdyskunnat (paitsi julkishallintoon laskettavat evankelis-luterilainen ja ortodoksinen kirkko) ja yhdistykset ovat lähellä uskontoa ja sukuseurat puolestaan perheen rajapinnalla.

Vaikka käsite yhteiskunnalliset yritykset on suhteellisen nuori, se solahtaa hyvin tähän alan muutenkin epämääräiseen käsitesekamelskaan. Joitain asioita ihmiselämässä ei vain voi tyhjentävästi määritellä.

LÄHTEET

- Abzug, R. (1999). The Nonprofit Sector and the Informal Sector: A Theoretical Perspective. *Voluntas*, 10(2), June, 131–149.
- Anheier, H. K., & Seibel, W. (1993). *Defining the nonprofit sector: Germany* (Working Paper No. 6). The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project.
- Archambault, E. (1990). Public Authorities and the Nonprofit Sector in France. Teoksessa H. K. Anheier, & W. Seibel (toim.), *The Third Sector*. Walter de Gruyter.
- Belfiore, E. (1998). Harming friends: Problematic reciprocity in Greek tragedy. Teoksessa C. Gill, N. Postlethwaite, & R. Seaford (toim.), *Reciprocity in ancient Greece*, pp. 139–158. Oxford University Press.
- Bland, J. (2010). *Yhteiskunnallinen yritys – ratkaisu 2000–luvun haasteisiin Ison-Britannian malli ja sen kokemukset*. (Työ- ja linkeinoministeriön julkaisuja. Strategiset hankkeet 22/2010). Edita. https://www.osuustoimintakeskus.net/cms/wp-content/uploads/yhteistoiminta.fi/TEM_22_2010_nettti_suomi.pdf
- Borzaga, C., Galera, G., Franchini, B., Chiomento, S., Nogales, R., & Carini, C. (2020). *Social Enterprises and Their Ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Publications Office of the European Union. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&clangId=en&pubId=8274&furthe rPubs=yes>
- Brown, R. H. (1977). *A Poetic of Sociology. Toward a Logic of Discovery for the Human Sciences*. University of Chicago Press.
- Bush Zetterberg, K. (1996). *Det civila samhället i socialstaten*. City UP.
- Cohen, J. L., & Arato, A. (1994). *Civil Society and Political Theory*. Paperback edition. MIT Press.
- Collier D., & Mahon, J. E., Jr. (1993). Conceptual “Stretching” Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis. *American Political Science Review*, 84(4), 845–855.
- Constantelos, D. J. (1991). *Byzantine Philanthropy & Social Welfare*. 2nd (Revised) Edition. Caratzas.
- Dahlkvist, M. (1995). Det civila samhället i samhällsteori och samhällsdebatt. Teoksessa L. Trägårdh (ed.), *Civilt samhälle kontra offentlig sektorn*, SNS Förlag.
- Defourny, J. (1992). The Origins, Forms and Roles of a Third Major Sector. Teoksessa J. Defourny, & J.L. Monzon Campos (toim.), *Économie sociale / The third Sector*. De Boeck Université.
- Della Porta, D., & Diani, M. (1999). *Social Movements*. Blackwell.
- Ehrenberg, J. (1999). *Civil Society*. New York UP.
- Etzioni, A. (1973). The Third Sector and Domestic Missions. *Public Administration Review*, 33, 314–323.
- European comission. (25.10.2011).. Social Business Initiative. Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2011) 682 final (25.10.2011). <https://www.fi-compass.eu/publication/other-resources/social-business-initiative-creating-favourable-climate-social>
- Geremek, B. (1991). *Poverty. A History*. Blackwell.
- Gordenker, L., & Weiss, T.G. (1995). Pluralizing global governance: analytical approaches and dimensions. *Third World Quarterly*, 16, (3), 357–387.
- Hansmann, H. (1987). Economic theories of nonprofit organizations. Teoksessa: W. W. Powell (toim.), *The nonprofit sector: A research handbook*. Yale University Press.
- Hopper, R.D. (1969(1950)) The Revolutionary Process: A Frame of Reference for the study of Revolutionary Movements. Teoksessa R.H. Turner , & L.M. Killian, *Collective Behavior* (pp. 310–319). (Third Printing). Prentice-Hall. Alunperin: *Social Force*, s 28(March), 270–279.

- Internal Revenue Code Sec 501. Exemption From Tax On Corporations, Certain Trusts, Etc.* https://irc.bloombergtax.com/public/uscode/doc/irc/section_501
- Karl, B. D. (1984). Lo, the Poor Volunteer. An Essay on the Relation between History and Myth. *Social Science Review*, 58(4), 493–522.
- Karl, B. D. (1987). Philanthropic Institutions. *Science*, 236(22), 984–985.
- Karns, M.P. (2022). Nongovernmental organization. *Britannica* <https://www.britannica.com/topic/nongovernmental-organization>
- Kazhdan, A. (1994). Byzantium and Social Welfare. Teoksessa E.A. Hanawalt, & C. Lindberg (toim.), *Through the Eye of the Needle*. The Thomas Jefferson UP.
- Kelly, J. R. (1998). Subsidiarity. Teoksessa W.H. Swatos (toim.), *Encyclopedia of Religion and Society*. Altamira Press.
- L 1535/1992. *Tuloverolaki* 30.12.1992/1535. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19921535#O2L3P22>
- L 238/2000 *Laki Suomen Punaisesta Rististä* 25.2.2000/238. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000238>
- L 1351/2003. Laki sosiaalisista yrityksistä 01.01.2004/1351 [Kumottu säädöksellä L 372/2023]. <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2003/20031351>
- L 372/2023. Laki sosiaalisista yrityksistä annetun lain kumoamisesta 01.07.2023/372
- Laiho, U.-M., Grönberg, V., Hämäläinen, P., Stenman, J., & Tykkyläinen, S. (2011). *Yhteiskunnallisen yrityksen toimintamallin kehittäminen*. (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 4/2011). Edita.
- Lehtonen, H. (1988a). Yhteisöt ja kansalaisyhteiskunta. *Tiede & edistys*, 13(1), 30–40.
- Lehtonen, H. (1988b). Perhe, yhteisöt ja kansalaisyhteiskunta hyvinvointiprojektin pelastajina? *Sosiaalinen aikakauskirja*, 82(3), 6–43.
- Levitt, Th. (1973). *The Third Sector. New Tactics for a Responsive Society*. Amacom.
- Locke, J. (1960). *Two Treaties of Government*. Cambridge UP.
- Loewenberg, F. M. (1994). On the Development of Philanthropic Institutions in Ancient Judaism: Provisions for Poor Travellers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 23(3), 193–207
- Matthies, A.-L. (1994). Kansalaistoiminnan resurssit. Saksalaisen tutkimuksen näkökulma. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1994:8). Sosiaali- ja terveysministeriö.
- McCarthy, J. D., & Zald, M. N. (1977). Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory. *American Journal of Sociology*, 82(6), 1212–1241.
- Melucci, A. (1992). Liberation or Meaning? *Development and Change*, 23(3), 43–77.
- Micheletti, M. (1995). *Civil Society and State Relations in Sweden*. Avebury.
- Miller, P. (1998). The rhetoric of reciprocity in classical Athens. Teoksessa C. Gill, N. Postlethwaite, & R. Seaford (toim.), *Reciprocity in ancient Greece* (pp. 227–253). Oxford University Press.
- Mulchany, R.E. (1967). Subsidiarity. *The New Catholic Encyclopedia* Volume XIII. McGraw-Hill.
- Muukkonen, M. (2000). *The Familiar Unknown – Introduction to Third Sector Theories*. [Lisensiaattityö, Joensuun yliopisto]. https://marttimuukkonen.fi/Muukkonen_The_Familiar_Unknown.pdf
- Muukkonen, M. (2009a). Framing the Field: Civil Society and Related Concepts. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 38(4), 684–700.
- Muukkonen, M. (2009b). Philanthropy, ancient. Teoksessa H.K. Anheier, S. Toepler, & R.A. List (toim.), *International Encyclopedia of Civil Society*. Springer. https://marttimuukkonen.fi/Muukkonen_Philanthropy_Ancient.html
- Nerfin, M. (1986). Neither Princenor Merchant: Citizen- an Introduction to the Third System. *IFDA Dossier*, 56(November/December), 3–29.
- Ryan, T. (2006). *A Good Practice Guide for commissioners, CPA Care Coordinators and Independent Sector Providers*. Care Services Improvement Partnership.

- Salamon, L. M., & Anheier, H. K. (1992a). In Search of the Non-Profit Sector I: The Question of Definitions. *Voluntas*, 3(2), 125–151.
- Salamon, L. M., & Anheier, H. K. (1992b). In Search of the Non-Profit Sector II: The Problem of Classification. *Voluntas*, 3(3), 267–309.
- Salamon, L. M., Anheier, H. K., List, R., Toepler, S., Sokolowski S. W., & associates. (1999). *Global Civil Society*. Johns Hopkins University. Center for Civil Society Studies.
- Smith, D. H. (1993). Public Benefit and Member Benefit Nonprofit Voluntary Groups. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 22(1), 53–68.
- European comission. (25.10.2011).. Social Business Initiative. Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the social economy and innovation. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2011) 682 final (25.10.2011). <https://www.fi-compass.eu/publication/other-resources/social-business-initiative-creating-favourable-climate-social>
- Taylor, M. (1992). The Changing Role of the Nonprofit Sector in Britain: Moving Toward the Market. Teoksessa B. Gidron, R.M. Kramer, & L.M. Salamon (toim.), *Government and the Third Sector – Emerging Relationships in Welfare States*. Jossey-Bass.
- Van Til, J., & Williamson, A. P. (2001). Voluntary Organizations. Teoksessa N.J. Smelser, & P.B. Baltes (toim.), *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (s. 16306-16308). Pergamon. <https://doi.org/10.1016/B0-08-043076-7/04255-8>
- Vakil, A.C. (1997). Confronting the Classification Problem: Toward a Taxonomy of NGO. *World Development* 25(12), 2057–2070.
- Verohallinto. (i.s.). *Julkinen lista eräiden yleishyödyllisten yhteisöjen veronhuojennuksista*. Saatavilla 12.12.2022. https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/verohallinnon_esittely/tietosuoja-ja-julkisuus/verotuksen_julkiset_tiedo/ muut_julkiset_tiedo/ julkinen-lista-eraiden-yleishyodyllisten-yhteisöjen-veronhuojennuksista/
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. Part I. Blackwel